

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11501589>

INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN NUTQIY NUQSONI BOR BO'LGAN BOLALARNIG TAFAKKUR JARAYONINING XUSUSIYATLARI

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Xomidov Abdullajon Adxam o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

***Annotatsiya:** Mazkur maqola Inklyuziv ta'lim olayotgan nutqiy nuqsoni bor bo'lgan bolalarnig tafakkur jarayonining xususiyatlari yoritilgan bo'lib, ularni tafakkur va nutqning bog'liqligi, inklyuziv ta'lim jarayonida nutqning samarali rivojlanishi va bu ish yuzasidan qilingan tadqiqot ishlari kiritilgan.*

***Kalit so'zlar:** Inklyuziv ta'lim, nutqiy nuqsoni bor bo'lgan bolalar, ko'rgazmali-amaliy, inklyuziv ta'lim olayotgan bolalarning tafakkuri, tafakkur sensor alaliya.*

Kirish. Bolalar shaxsini rivojlantirishda ta'lim tarbiyaning ahamiyatiga urg'u berib, o'zining qimmatli fikrlarini bebaxo asarlarida bayon etgan Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, Abdulla Avloniy, Munavvar Qori va boshqalar bolaning kamolatga yetishishida o'yin faoliyatining mohiyatini ilmiy nuqtai nazardan tushuntirib borganlar. Millat bolasini qutqarmoq ishtiyoqi bilan elib yashagan bobomiz Abdurauf Fitrat bunday degan edi: "Ma'lumki, odam birinchi tarbiyani onasining bag'rida oladi. Shu narsa muqarrarki, ana shu birinchi tarbiya (oila tarbiyasi) tarbiyaning eng muhim bosqichi hisoblanadi. Uning ta'siri odam tabiatiga mustahkam o'rtnashadi. Shaxs ruhiyati, axloq javhari va ofatlari bolaligidanoq shakllanadi".¹

Maktabgacha va boshlabg'ich ta'lim yoshidagi bolalarning o'yin faoliyati Vigotskiy, S. Rubinshteyn, A.N. Leontev, Ch. A.Arkin, M. Vohidova, V.V. Davidova, E.G'oziyeva, S.I Yankovskiy va boshqalarning asarlarida ham bola nutqini, shaxsini rivojlantirishda bo'g'inlarning ahamiyati haqida e'tiboriga moyil fikrlar bildirilgan. Rus olimlari (L.S. Vigotskiy, S.L. Rubinshteyn, A.N.Leontev va b.) tomonidan tafakkurning psixik strukturasi masalasi har tomonlama ishlab chiqilgan. Uraum qabul qilingan tasnifga ko'ra bilish faoliyatining uchta asosiy shakli mavjud: ko'rgazmali-amaliy, ko'rgazmali-obrazli va verbal-mantiqiy (nutqiy) tafakkur.

¹ A.Fitrat, Oila, Toshkent: "Manaviyat" 1998-y 34-bet

Tafakkur sensor alaliya va afaziyaning barcha turlarida miyaning organik buzilishlari natijasida tafakkur qo‘pol buzilgan bo‘ladi. Boshqa nutq nuqsonlarida esa (rinolaliya, dizartriya, duduqlanish) tafakkur buzilishi logopsixologiyada chuqur o‘rganilmagan va tahminimizga ko‘ra, bu nuqsonlarda tafakkurning qo‘pol buzilishlari kuzatilmaydi, lekin o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi.

Muammoli bolalar tafakkur rivojlanishi orqada qolish bilan tasniflanadi. A.R. Luriya, L.S.Svetkova, I.T.Vlasenko o‘z tadqiqotlarida so‘z-mantiq tafakkur buzilishi mexanizmlari muammolarini yoritib berdilar.

So‘z-mantiq tafakkur nutq vositasida amalga oshiriladi. A.N. Leontev ta’kidlashicha, so‘z ma’nolarida predmet dunyosi, xossalari, aloqalari, munosabatlari o‘zining moddiy ifodasini topgan. L.S.Vigotskiy bu bog‘liqlikni tafakkur va nutq birligi deb atagan. Tushuncha tafakkur jarayonida vujudga keladi. Tafakkur qanchalik to‘liq rivqjlangan bo‘lsa, so‘z ma’nosi shunchalik to‘liq bo‘ladi, ya’ni tafakkur jarayonlari, so‘z ma’nosi ortida turib, shaxsiy fikrlash darajasida kechadigan analiz va sintez bilan bog‘langan.

Nutqiy nuqsoni bor bo‘lgan bolalar 37% ga yaqin bolalar past darajani ko‘rsatdilar. Nutq maktablarining 7% bolalarigina me’yorda rivojlanayotgan tengdoshlariga o‘xshab, bilish faoliyatlarining xususiyatlari bilan ko‘rsatkichlarga yaqinlashadilar.

Nutqiy nuqsoni bor bo‘lgan ko‘pgina bolalar uchun shuningdek fikrlash rigidligi xos, L.S. Vigotskiy ta’kidlaganki, tushunchalarning ortiq darajada bo‘linishi hamda umumiylik me’yori buziladi, so‘z ma’nosidagi mavhumlik va aniqligi birinchi yo‘qolishi sodir bo‘ladi. So‘z ma’nosi ortida turgan beixtiyor tafakkur jarayonlarining bilish va xususan tafakkur faoliyatida ixtiyoriy ravishda kechadigan tahlil qilish va sintez bilan bog‘likligi bejiz emas. Tafakkur qanchalik to‘liq rivojlangan bo‘lsa, shunchalik so‘z ma’nosi to‘liqdir, ya’ni tafakkur jarayonlari, so‘z ma’nosi ortida turib, shaxsiy fikrlash darajasida kechadigan analiz va sintez bilan bog‘langan.

Quyidagi xulosa va takliflarni keltirib o‘tamiz: Inklyuziv ta’lim olayotgan nutqiy nuqsoni bor bo‘lgan o‘quvchilarni tafakkur jarayoni qanday ekanligi, tafakkur va nutq bog‘liqligi, nutqiy nuqson bo‘lgan o‘quvchilarda tafakkur qay yo‘sinda ekanligi bayon qilingan. Inklyuziv ta’lim olayotgan bolalarni tafakkur sohasini shakllantirishda ranglar orqali foydalanish ijobiy natija beradi hamda pedagog defektolog va psixologlar tomonidan hayvonlar, o‘simliklar olami va mehnat faoliyati to‘g‘risidagi tasavvurlarini aniqlash, nutq va tafakkurini kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.Fitrat, Oila, Toshkent: "Manaviyat" 1998-y 34-bet
2. Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. *Science and innovation*, 1(B8), 87-91.
3. Rahimjon o'g'li, A. A. (2022). Maktabgacha Yoshdagi Bolalarning Aqliy Taraqqiyotining Rivojlanishida O 'Yin Rivojlantiruvchi Faoliyat Sifatida. *Uzbek Scholar Journal*, 5, 207-209.
4. Asqarov, A. (2022). Maktabgacha Yosh Davrda Kreativ Tafakkurni Rivojlanishining Ijtimoiy Psixologik Aspektlari. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(6), 882-883.
5. O'G'Li, A. A. R. (2022). XOTIRANI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS USULLARI. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(6).
6. Kamilova, F. X. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRDA MANTIQUIY VA KREATIV TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA ASPEKTLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 508-512.
7. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatov, J. (2023). KEKSALIK DAVRIDA XOTIRA JARAYONINING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 513-516.
8. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatova, E. (2023). MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 482-485.
9. o'g'li Asqarov, A. R., & Musayev, J. (2023). TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(15), 254-258.
10. Rahimjon o'g'li, A. A., & Baxtiyorovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILİYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA ISTE'DODNING O'RNI. *IQRO*, 3(1), 314-316.
11. Zaylobidin o'g'li, A. I. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI ANGLASHDA IJTIMOIIYLASHUVNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(12), 94-98.
12. Ibroximjonovna, N. T. (2023). THE PROBLEM ANALYSIS OF THE PROCESS OF CREATIVE THINKING IN EDUCATION. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(4).

13. Rahimjon o'g'li, A. A., & Adxam o'g'li, X. A. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH.
14. Rahimjon o'g'li, A. A. (2023). THE ROLE OF TALENT IN FORMING THE INTELLECTUAL CAPABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(12), 146-151. Mirzajonova Eleonora Topvoldiyevna, Xomidov Abdullajon Adxam o'g'li // Исследование процессов мышления детей с нарушениями речи, обучающихся в условиях инклюзивного образования// *International Journal of Education, Social Science & Humanities*. FARS Publishers. Volume-11| Issue-1| 2023. 217-225 pages.
15. Topvoldiyevna Mirzajonova Eleonora, Abdukadirova, Vulbarsova Laura // Actuality of psychological support in work with children from the risk group// *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, Volume 12. Issue 6. 2022. 51-56 pages.